

Radka Denemarková **Máš mě za šílenou? Já tebe taky!**

Petr Borkovec mě oslovil, zda bych v pražské Galerii Jiří Švestka nepromluvila o obraze, malíři, popřípadě výtvarné technice, která ovlivnila mé psaní. Okamžitě jsem vyhrkla jméno: René Magritte. Jeho slavný obraz, na němž je namalovaná dýmka a obraz se jmenuje *Toto není dýmka*, mi před lety napověděl, jak psát. Když jsem ho na souborné výstavě ve Vídni uviděla, vyřešil mi proces hledání literární formy: psala jsem knihu *Smrt, nebudeš se báti aneb Příběh Petra Lébla*. Dnes mohu říct obdobně: Toto je kniha o Petru Léblvi. Toto není Petr Lébl. Bylo to zcela konkrétní propojení s mým psáním. Jednorázové použití. Obrazů na jedno použití je řada...

Zásadní obraz, který mě doprovází léta, obraz, do něhož člověk padá jako do studně (bezedné), obraz, který je zneklidňující, se jmenuje *Vlastní podobizna*. Pastel na modrém papíře namalovala italská malířka Rosalba Carriera kolem roku 1746. Já si obraz překřtila: Rosalba, houževnatá jemnost. Tvář unavená, ale nekompromisní. Což život neulehčuje. Každému to jednou dojde, že se ocitl ve slepé uličce.

Obraz nelze popisovat, ale propadat se do něj a poslouchat; vypráví sám. Omezuje se na tvář, přímý vztah s pozorovatelem. „Příběhy“ se mění s věkem a zkušenostmi vnímatele. Existují knihy a obrazy, které člověk v jistém věku minout nesmí, jinak zmizí podstatný tón. Obraz mě inspiruje i irituje léta, soukám si z něho mlhovinu příběhů, bez ohledu na okolnosti vzniku i malířku samu. Příběhy se obrušují tím, jak stárnu, jak se oblepuji zkušenostmi jako vypelichaným, přesto barevným peřím. To ona klade otázky mně, ona mě rozebírá, vyslýchá, popisuje, ušklibá se. Klade nepříjemné otázky: jestli vnímatel život nepromarnil v drobných.

Každý je v tom sám a každá je v tom sama

Před lety jsem cestou z Německa ve vlaku otevřela časopis, kde byl článek o benátském malířství a benátských galeriích. Mezi obdobně působícími obrazovými výjevy velikosti poštovních známek mi zatrnulo při pohledu na obličej muže. Zarazila mě popiska s krátkým životopisem. Nebyl to muž. Byla to žena. Obličej v něčem podobný Getrudě Steinové, která se ve Francii na počátku století snažila vstřebat nové výtvarné postupy a přetavit jejich pomocí materiál, který měla k dispozici jako spisovatelka ona: slova. Steinová o sobě říkala, že je geniální. A měla pravdu. Rosalba (toto není Rosalba Carriera, toto je moje představa o Rosalbě) o sobě zase říká: ukrutné prázdno v srdci, toť vše. A má pravdu.

Rosalba se přizpůsobovala. Pak si užívala poct i milenců. Rozhodnuta chovat se jako muž, odmítala se vázat. Vzkazovala svým postojem, co později zformuluje Jane Bowlesová: „*Domnívám se, že celý ten systém projít životem s nějakým partnerem je odporný.*“ Ale ocitla se v bodu, který číhá na každého. Můžeme si navymýšlet cokoliv. A můžeme být pyšní, jak představy o vlastním životě naplňujeme. Podstatnější ale je, jak se popereme s tím, co před nás naloží osud. Rosalba onemocní šedým zákalem, přes množství operací začne ztrácet zrak. Oslepne. Ztrácí zrak postupně, jako vodu v dlaních. Zůstávají letmé záblesky reality. Je svědkem toho, jak ztrácí zrak. Skladatel, když ohluchne, může předávat vnitřní hudbu v notách. Spisovatel, když ztratí zrak, může příběhy a myšlenky diktovat. Malířka, když ztrácí zrak...

Ve vlaku jsem si neuměle zapsala pocit z tohoto pána/paní.

svět,
tolik podob bolesti, podob touhy,
zázraky,
nebe pláče, nikdy nekrvácí,
jako bych ještě nikdy neviděla plakat nebe,

zázraky,
dívat se, zeleň, dívat se, vlhké oči, OČI, moje bolest a moje štěstí,
zázraky,
vidět, cítit, vidět, vnímat,
nevidět, cítit, nevidět, vnímat,
první den, kdy žiju, nevidět, všechno se učit znovu?, učit se to všechno znovu chápat a znovu
luštit?, jinak?,
zázrak, že můžu žít?,
ještě den, ještě rok, ještě jeden nádech, tak strašně mám ráda pohled na rozkvetlé květy, na
měsíc, neúprosná roční období, teď teprve začínám žít a milovat,
a za mnou se krčí strach: smrt bez fantazie, milosti, barev,
ano, smrt je prostě konec,
toho se nelze bát.
čeho se člověk může bát,
je život sám,
nebo některé jeho části.

Svoboda není tam, kde ji hledáte

Rosalba promlouvá a vzkazuje, že nebude hrát všechny dosavadní, dobové hry. Právo žít svůj život si musela vydobýt. Pro ženu je to těžké v každé době. Najednou ze sebe všechno setřásla, odmítá dostát očekáváním, jak a co se má správně malovat, jak a co se má hodnotit, co je a není dobré, takové kategorie v umění neplatí. Namalovala vlastní podobiznu. Jinak. Mimo čas. Už se toho všeho nebude účastnit: naplňovat očekávání, sloužit představám jiných o tom, jak má být život prožit. Ženský ztrhaný obličej nezdobí ani šperky, ani šminky, jen nenápadný vavřík, který je k ničemu. Jsou vítězství podstatnější, která nevybojuje. Ztrácí zrak. Bod zlomu, kdy je zpochybněno vše a pochybnost se rozrůstá a je napájena samotou. Nezbyvá než se napojit na své autentické já. Není čas na detaily, ale na podstatu. V zamlžených barvách. To, co vypadá jako odvaha riskovat, je její přirozenost. Žena, která už nedělá kompromisy. Ani kariéru. Žena, která propadá iracionální úzkosti. Obraz je plný vzkazů, metá je jako šípy. Nikdo před ním neuteče. Ano, každý je v tom sám. V tom zmáhání dvou nepřátel. Sebe a skutečnosti. V každém životě přijde chvíle, daná osudem, v níž je všechno zpochybněno: dosavadní život, přátelé, všechno. Mnoho lidí by to nedokázalo snést, utekli by. Možná právě proto ne každý člověk je malíř. Možná právě proto ne každý člověk je spisovatel. To mě Rosalba učí. Zapomenout na dosavadní kánony. Vytvořit novou větu, čistou linii, když se na jazyk derou všechna ta klišé a fráze, je jako roztloukat skálu kladivem. Aby se rozpadla na úlomky, z nich lze sestavit nový tvar. Tvoje texty by měly být promyšlené partitury, říká mi Rosalba, každá nota má své místo. Ale já oponuji: nerada světu ukazuji svoji pravou tvář. Bojím se, že bych o ni přišla.

A jak si zachovat osobnost v tomto tlaku? dotírám na Rosalbu. Když je tak nad věcí.

Vlastní podobizna. Vlastní psaní. Hostiny pro šlechtice, když kolem řádí hladomor. Zůstat vlkem samotářem. To jediné dává svobodu. Každý obraz a každou knihu člověk čte a vnímá v každém věku jinak. Jak se „čtení“ obrazů a textů mění se zkušenostmi a psychickým nastavením... Když člověk obraz nevidí a knihu nepřečte v určitém, správném věku, navždy je mine. Proto jsou vědy o umění lež. Nesměli by je vymýšlet lidé...

A jak si zachovat osobnost v tomto tlaku? ptám se znovu.

Ze samoty člověk nesmí utíkat, člověk je vždycky sám a musí o tom vědět. Od určitého okamžiku je všechno marnost nad marnost. Nebo řečeno s Kafkou „jistým bodem počínaje

není již návratu, a toho bodu je třeba dosáhnout“. Je to moment, kdy není prostor a čas na lži. Rosalba zachytila v jediném pastelku, co zjistila z oněch záblesků reality vlastního života. V naprostém údivu zjišťuje, co se jí to vlastně povedlo dostat do vínků za zrůdu, která se tváří jako její život. Má si na co stěžovat? Asi nemá.

Mám si na co stěžovat? Asi nemám.

Smrt, nebudeš se báti

Rosalba mi pomohla při psaní jedné postavy, která mě zaukolovala, abych o ní napsala knihu. V roce 1999 spáchal sebevraždu divadelní režisér Petr Lébl. Přál si, abych o něm napsala knihu. Závaží absurdního, posmrtného zadání jsem neunikla. Formu klasické monografie jsem odhodila. To Rosalba se mi vysmívala: koho zajímají vědecké studie, když umění a život se prodírají podivnými zákrutami. A měla pravdu. Člověk si nemá zahrávat. Každý z nás je tu patrně jen jednou a vnitřní vesmír si odnese nenávratně s sebou. Musím slova formu přizpůsobit oné „literární“ postavě, používat slova a postupy, které používala „literární“ postava (mystifikace, variace, hry se slabikou RA), text musí dýchat oním životem, v tomto případě střídáním depresivního a manického rytmu jednotlivých kapitol. Napsala jsem faktografický román *Smrt, nebudeš se báti aneb Příběh Petra Lébla*, kde propátrávám osud člověka, na něhož se smysl života vykašlal, a propátrávám dobu, která ho vynesla nahoru, tedy období před rokem 1989 a po něm, a propátrávám autorský subjekt, co to dělá s myslí, když člověk píše knihu proti své vůli. Trvalo to osm let, mohlo to trvat celý život. Propátrávala jsem tím oba „sourozence“ v osudu, Rosalbu i Petra, v zádech neustále Rosalbin hadí šepot, proplétal se pod nohama. Mám si na co stěžovat? Asi nemám.

To Rosalba mě navedla k zamyšlení nad ženským principem v duši muže a mužským principem v duši ženy. Vysmívá se černobílému „třídění“ lidských bytostí, návlakům, které rozhodují, rolím, do kterých nás zazdívá podvědomí a stvrzuje výchova a pravidla společností, do kterých se rodíme.

Rosalbě sloužila sestra, aby ona mohla pracovat. Rosalbina sestra od počátku věřila, že Rosalba se malířkou stát může. Okolí ji přesvědčovalo o opaku. Kolik energie stojí dostat pravidlům daným světem a kolik energie stojí jim vzdorovat. Obrazy, Rosalbiny děti. Připomíná mi to jinou rodinu. Rodný Goethův dům ve Frankfurtu nad Mohanem. Matka porodila celkem sedm dětí. Přežily dvě. Johann a Cornelia. Prostředí, kde děti vyrůstaly. Knihovna a loutkové divadlo a obrazy. Maminka, která milovala tehdejší vzácnost: čokoládu. Zatímco syn si na smrtelné posteli bude přát více světla, matka má jediné poslední přání: kalíšek horké čokolády. Myslím na Cornelii. Dostane se jí stejného domácího vzdělání jako bratrovi. A pak trest. Za co? Chce studovat, chce se stát malířkou. Nemůže pokračovat, nemůže studovat, musí se vdát. Goethe k ní není příliš jemný. Tvrdě přitaká obavám, že není ani dost hezká, takže čekat na lásku nemá smysl. Prikazuje jí. Cornelia se podrobí, ztratí sebe samu... Ztratí se. Ale Cornelii i Rosalbě by náladu zvedl třeba Jiří Voskovec. Ten takto 6. dubna 1959 zklidňuje Jana Wericha, který se utápí v depresích z lidí. Z lidí, kteří jsou necitliví, neschopní, neprofesionální a je jich – jako v každé době – většina. Zklidňuje ho. Srovnáním s komáry. „*Jak vás tak štípou, jen je klidně, pomalu stírejte. Just brush them off, gently, slowly. Zní to na první pohled hrozně křesťansky a odevzdaně. Ale to bys koukal, jak za chvíli to pomůže. Štípou tě přesně stejně, jako když je zuřivě mlátíš, ale nějak ti to přestane vadit – a zůstaneš klidnej a důstojnej. – Tudiž, Jeníku, stírej je klidně a elegantně, a moudře, netluč. Neutlučeš – je jich příliš mnoho, a jen bys tloukl sebe.*“ Jít svou cestou. A nedat na bzučení komárů. Stírat je klidně a důstojně kráčet dál. Ano, je to tak. Dokud člověk neztratil schopnost čekat na štěstí, je šťastný.

Rosalba ztrácí zrak. Postupně. Ztrácí svět barev. Ztrácí smysl svého života. Z téhle úzkosti vede jen jedna cesta. Je to napnutá struna a tento bod je výtvarně zachycen fascinujícím způsobem. Ano, říká mi Rosalba, stává se ze mě šílenec. Protože – zdá se – není důležitá jenom pravda sama, ale i cesta k pravdě.

Snažím se ji utěšit: co se nedá změnit, je třeba snášet a nelamentovat nad tím. Ale ona se jen ušklíbne, ji neoblafnu. Máš mě, Denemarková, za šílenou. Já tebe taky.

Práce spisovatele nemůže být od-do nebo denní penzum stránek někde v ideálních podmínkách samoty. Spisovatelství, které se neodtrhlo od nejvnitřnější podstaty... To je lapání vět, které stav člověka přiblíží pravdě. Není to čekání na osvětlení, spisovatel takovým okamžikům připravuje půdu pozorováním, promýšlením, hlubokou vnitřní empatií, vzděláváním se. A pak začnou v hlavě ťukat kladívka hlasitěji a hlasitěji, až donutí člověka sednout a rukou a inkoustem, rukou a klávesnicí protéká proud a nikdo neví, kdy vyschne, a nikdo neví, kdo kdy kohoutek zavře. Nic nezůstává na místě. Fakta zdánlivě jasná často zastírají smysl věcí. Na co jsou spisovatelé tak pyšní, vždyť opisují od života? ušklíbne se Rosalba. Jsou právem pyšní. Na totéž co ty, vyplážnu na ni jazyk. Opisují ze svého vnitřního života.

Dříve než mě někdo někam zařadí...

A je tu další z příběhů, který se dere z obrazu. Příběh několika já, poschovávaných v tomtěž těle. Já někdejší a nynější, zápasí mezi sebou. Já v různých fázích života, v jednom těle. Neoddělují se od sebe. Mísí se v jednom vroucím kotli. Jako sen. Sen, který se zdál Rosalbě od malička – jako občasný, průběžný sen jejího života, ze kterého se snaží dozvědět něco o svém vnitřku, o svém podvědomí: je v tom snu jako červ v nějakém mase, nebo jako horolezec v lavině a marně se snaží prokousat ven. Pocit z toho snu je stejně závrtný jako odporný...

A teď si do ní sahejte. Ten obličej je zákeřná studna, obruče praskají v duši vnímatele. Moje texty taky nemají být hezké (a doufám ani nejsou), ale pravdivé. Jako motýl babočka paví oko. Zavření nenápadní, tmavohnědí. Jakmile se rozevrou, pastva pro oči i duši. Já si nemyslím, že spasím svět. Moje motto. Pavlovy listy Korintským. „Je někdo slab, abych já nebyl slab spolu s ním? Propadá někdo pokušení, abych já se tím netrápil?“

Autorka obrazu skončila v léčebném ústavu.

A já bych tak ráda zavolala na pomoc její všechna ostatní já. A posílila já mladé Rosalby, které se zbytečně vysílilo tolika marnými boji s okolím, že oči už se na to vše nechtěly dívat. Ve své slabosti už nedokázala bojovat proti skutečnosti, která jí neustále nastavovala svoji tvář. Každé neopeřené já bych nejraději vzala do dlaní. Jako Witold Gombrowicz (1904–1969), když si zpětně vzpomenu, jak málo stačilo a už by nikdy nic nenapsal: „*A tak jsem vzpomínal, jak například jednou večer jel – on čili já – do Bartodziejů k sousedům na zábavu, kde byla bytost, která ho – mě – přímo okouzlovala a před kterou jsem se chtěl – on chtěl – vytáhnout, zalesknout. Nezbytně jsem – on – to potřeboval. Ale vcházím do salónu a tam zní místo obdivu – litování tet, žertíky sestřenek, obhroublá ironie všech těch okolních zemanů. Co se stalo? Stalo se, že Kaden-Bandrowski ‚setřel‘ nějakou mou novelku slovy sice shovívavými, ale jednoznačně upírajícími, že bych měl nějaký talent. A jim se ty noviny dostaly do rukou. A hned jim uvěřili, protože to byl přece ‚spisovatel, a ten tomu rozumí‘. A tak jsem ten večer opravdu nevěděl, kam se schovat.*

Jestliže byl on – já – v takových situacích bezmocný, nebylo to proto, že by ho to přerůstalo. Právě naopak. Tyto situace se nedaly vyvrátit, protože za to vůbec nestály – protože byly příliš hloupé a směšné, než aby se utrpení, jež způsobovaly, dalo brát vážně. A tak jsi trpěl a současně ses za své utrpení styděl. Přestože jsi už tehdy zvládal demony mnohem nebezpečnější, tohle tě strašlivě zlomilo, diskvalifikovalo tvou vlastní bolestí.

Chudáčku, chudáčku! Proč jsem tehdy u tebe nebyl, proč jsem tehdy nemohl vstoupit do toho salónu a postavit se ti za záda, abys pocítil, že jsi doplněn pozdějším smyslem tvého života. Jenže já – tvé uskutečnění – jsem byl – jsem – tisíce mil a mnoho let daleko od tebe a seděl jsem – sedím – tady na tom americkém břehu, tak hořce opožděn... zahleděn na vodu, jež vystřikuje nad kamennou hradbu, a naplněn vzdáleností větru dujícího z polárních krajů.“

Mám si na co stěžovat? Asi nemám.